

Адаптивне управління навчальним процесом як основа саморозвитку і самоорганізації педагога та учня

У статті розглянуто проблему адаптивного управління навчальним процесом як основи саморозвитку і самоорганізації педагога та учня.

Ключові слова: адаптивне управління, саморозвиток, самоорганізація.

The problem of the adaptive managing the training process as the basis for the teacher and pupil self-development and self-organization is examined in the article.

Key words: adaptive management, self-development, self-organization.

В статье рассмотрена проблема адаптивного управления учебным процессом как основы саморазвития и самоорганизации педагога и ученика.

Ключевые слова: адаптивное управление, саморазвитие, самоорганизация.

Реформування сучасної професійної освіти спрямовано на формування конкурентно спроможного фахівця, здатного працювати в умовах нестабільності. Методи та технології навчання, які застосовувалися для підготовки виконавця, сьогодні не відповідають вимогам освіти. Необхідні суттєві зміни в організації та управлінні навчальним процесом, які треба розглядати у декількох напрямках. По-перше, створення умов для саморозвитку та самоорганізації учня, що вимагає впровадження нетрадиційних (продуктивних) методів навчання, інноваційних педагогічних технологій, форм організації навчально-пізнавальної діяльності, інструментарію для контролю та самоконтролю, оцінки та самооцінки якості навчання та розвитку. По-друге, створення умов для саморозвитку та самоорганізації вчителя, які зумовлені необхідністю його швидкої адаптації, вчасного озброєння новими професійними знаннями та вміннями, переходом на якісно новий рівень

професійної майстерності. По-третє, впровадження інноваційних перетворень одного з елементів системи вимагає відповідних змін і в інших елементах системи, інакше локальні зміни можуть привести до згасання інноваційних процесів або до руйнування роботи системи. Тому при розгляді проблем впровадження у навчальний процес інноваційних технологій необхідно розглядати і впровадження інноваційних технологій в управління всією системою. У даному випадку ми розглядаємо цілісну, складну соціально-педагогічну систему – навчальний процес, яка має свої цілі, склад елементів, структуру, певний характер взаємодії цих елементів і вимагає відповідного управління.

Зупинимося на тлумаченні вказаних вище понять.

За визначенням І.О.Смолюка, педагогічна технологія - це проект (модель) навчально-виховного процесу, який визначає структуру та зміст навчально-пізнавальної діяльності самого студента (учня) з урахуванням його рис характеру та інтелектуальних можливостей, його бажання стати професіоналом великої проби [5]. Процес навчання буде більш ефективним, якщо цілі, внутрішні та зовнішні мотиви тих, хто навчає та тих, хто навчається, будуть узгоджуватися. На організацію спільної дії у процесі навчання, розвитку та саморозвитку учасників навчального процесу спрямовано адаптивне управління.

Г.В.Єльнікова визначає адаптивне управління як “взаємовплив, який викликає взаємоприспосовування поведінки суб’єктів діяльності на діалогічній основі, котра забезпечується спільним виробленням реалістичної мети з наступним поєднанням зусиль і самоспрямуванням дій на її досягнення” [4, с.28].

Адаптивне управління навчальним процесом спрямовано на здійснення позитивних змін у бажаному напрямку в умовах нестабільності під впливом зовнішніх та внутрішніх вимог.

Адаптивне управління навчальним процесом ґрунтується на системному підході, оскільки управління такою складною соціально-педагогічною

системою як навчальний процес має бути системним. “Системний підхід містить розуміння організації, як сукупності взаємопов’язаних елементів (люди, структура, завдання, технологія), зорієнтованих на досягнення різних цілей і умов середовища, що постійно змінюються” [6, с.13]. Педагогічна система навчального процесу є підсистемою більш складної соціальної системи, яка на нього впливає. Це означає, що адаптивне управління навчальним процесом повинно враховувати вимоги соціального замовлення до сфери освіти, стратегічних цілей освіти, особливостей навчального закладу, - з одного боку. З іншого, - виявляти та вирішувати внутрішні протиріччя навчального процесу, а саме відповідність: змісту навчання і пізнавальних потреб молоді; застосування традиційних методів, форм, технологій навчання і вимог особистісно-орієнтованого підходу, спрямованого на розвиток індивідуальних навчально-пізнавальних, творчих здібностей та темпу засвоєння змісту освіти учнями; професійного рівня вчителів і необхідності висококваліфікованої діяльності вчителя в умовах реформування загальної середньої освіти; об’єктивної інформації і відсутності чіткого інструментарію діагностики якості та ефективності навчального процесу.

Якщо розглядати структуру адаптивного управління навчальним процесом, то управлінські функції необхідно надати всім безпосереднім учасникам навчального процесу, а саме виділити такі рівні управління: директор – заступник директора – завідувачі кафедрами – вчителі – учні. Основою адаптивного управління є такий характер взаємозв’язків на стиках структури, при якому відбувається партнерський стиль керівництва, поєднання внутрішніх та зовнішніх мотивів, пристосування до індивідуальних особливостей. При адаптивному управлінні повинні враховуватися зворотні зв’язки, спільно прийматися рішення.

У відповідності з сучасною концепцією розвитку адаптивне управління має ґрунтуватися на синергетичному підході, який є основою розгляду складних систем, що самоорганізуються та саморозвиваються в умовах нестабільності.[7, 8, 9]. Згідно з положеннями синергетичного підходу, при

адаптивному управлінні навчальним процесом треба враховувати наступне: 1) система навчального процесу, як і будь-яка відкрита система, обмінюється інформацією, “енергією” з іншими системами; 2) ця система не підкоряється жорсткому впливу, а має власні тенденції розвитку; тому треба збуджувати процеси самоуправління в системі, пристосовуючи її до внутрішніх і зовнішніх умов; 3) організуючи взаємодію, необхідно ґрунтуватися на побудові зв’язків між різними структурами, використовувати процеси кооперації, застосовувати нелінійне управлінське мислення та враховувати випадковість поточних ситуацій.

Адаптивне управління повинно спиратися і на особистісно-орієнтований підхід, який надає можливість розглядати учня як суб’єкт процесу навчання, вказує на неповторність індивідуальних особливостей і необхідність створення індивідуальних механізмів розвитку даної особистості. “Зміст особистісно-орієнтованої освіти перед усім полягає у задоволенні екзистенційних потреб людини, тобто потреб його буття, з особистісного існування: свободи і вільного вибору себе, свого світогляду, дій, вчинків, позиції, самостійності й самореалізації, самовизначення, творчості, повинно включати все, що необхідно людині для будівництва і розвитку власної особистості” [10, с. 188]

Не може обійтися адаптивне управління і без кваліметричного підходу, бо без кількісного визначення якості стану навчального процесу судження про нього будуть суб’єктивними і неповними. Сьогодні стає актуальним застосування кваліметричних моделей в управлінні, які дають можливість чітко визначити цілі, деталізувати їх та виміряти реальний результат. Г.А. Дмитренко застосував головні принципи кваліметричного підходу в освітніх процесах і визначив, що факторно-критеріальний підхід і конкретні моделі “можуть бути унікальним інструментом вимірювання рівня досягнення цілей у системі освіти і результатів навчальної та виховної діяльності учнів і педагогів” [2, с. 62].

Не обійтися адаптивному управлінню навчальним процесом і без моніторингових процедур, тому що процес постійного спланованого спостереження вчасно надає інформацію про стан системи, зміни, що

відбуваються, і дає змогу приймати відповідні управлінські рішення щодо корекції реалізації визначених цілей функціонування системи.

Спираючись на визначені елементи системи навчального процесу, рівневу структуру адаптивного управління, методологічні та концептуальні підходи, пропонуємо розглянути варіативну модель адаптивного управління навчальним процесом, метою якої є сприяння саморозвитку та самоорганізації як учня, так і вчителя.

Структурно-функціональний підхід та нелінійність управлінського мислення дає можливість в адаптивному управлінні навчальним процесом розглянути морфологічну структуру системи навчального процесу за його елементами (цілі навчання - зміст освіти - методи навчання - форми організації навчально-пізнавальної діяльності - реальний результат); процесуальну структуру управління за його функціями (цілевстановлення – планування – організація – стимулювання - контроль – корекція - аналіз у кожному з цих елементів); структуру управління за рівнями учасників навчального процесу (директор – заступники директора – завідувачі кафедрами – вчителі – учні) й встановити між ними зв'язки. Тобто, побудувати таку варіативну модель управління, де завдяки управлінським функціям всі елементи системи навчального процесу зберігали б свою цілісність і переводили б її у якісно новий стан. Результатом такого управління можна вважати рівень навченості та розвитку учнів і вчителів. При такому моделюванні визначення цілей та бажаних результатів навчального процесу повинно відбуватися і з боку адміністрації, і з боку вчителя, і з боку учня. Крім того, цілі повинні бути як можна більш конкретизованими, усвідомленими. Поєднуючи факторно-критеріальне моделювання результатів навчального процесу з моніторинговими процедурами спостереження за станом реалізації навчального процесу протягом навчального року, можна створити варіативну модель адаптивного управління у формі плану-моніторингу. Такий план-моніторинг є одночасно і стандартом діяльності, який вказує головні напрямки функціонування системи; і планом дій, який розглядається у динаміці протягом навчального року; і

інструментом вимірювання результатів реалізації цілей за визначеними факторами та критеріями. Розглянемо приклад такого моделювання на рівні педагогічної діяльності, яка, з одного боку, спрямована на навчання та розвиток учнів у навчальному процесі, а з другого, - на власний саморозвиток. Факторами першого порядку моделі можна визначити (за Г.В. Єльніковою.) - безперервність освіти, організацію та здійснення навчального процесу, ведення ділової документації, соціальну активність, підтримку шкільного способу життя. [4 с.186]. Фактори другого порядку визначаються адміністрацією відповідно до стратегічних цілей та специфіки навчального закладу. Кроки реалізації факторів другого порядку конкретизуються власними цілями вчителя і формалізуються у такому розділі як “вихід”, який вказує на форму та якість бажаного результату на даному етапі розвитку системи. Моніторинг педагогічної діяльності здійснюється протягом навчального року, результати спостережень та аналізу ситуації фіксуються через певний період часу і заносяться у план-моніторинг. За результатами моніторингових процедур відбувається корекція навчального процесу в бік визначених цілей.

У навчально-виховному комплексі №169 “Школа - дитячий садок” з гімназією м. Харкова розроблена форма плану-моніторингу педагогічної діяльності на основі факторно-критеріальної моделі, яка схематично представлена на таблиці 1.

Практика адаптивного управління на основі факторно-критеріального моделювання та освітнього моніторингу показала наступне:

А) план-моніторинг педагогічної діяльності є інструментом адаптивного управління навчальним процесом, при якому задаються стратегічні цілі розвитку навчального закладу взагалі і конкретизуються та узгоджуються тактичні й оперативні цілі управління навчальним процесом зокрема;

Б) план-моніторинг виконує зовнішню роль загального стандарту бажаного результату, плану дій для його реалізації і адаптується вчителем до його внутрішніх потреб реалізації завдань навчального процесу з урахуванням специфіки учнів в учнівському колективі, рівня власного професійного розвитку

та педагогічної майстерності;

В) операціонально конкретизовані цілі та результати навчального процесу періодично вимірюються та фіксуються у плані-моніторингу, що надає можливість здійснювати поточне коригування при адаптивному управлінні системою навчального процесу;

Г) при створенні та реалізації плану-моніторингу організується спільна діяльність директора, заступників директорів, завідуючих кафедрами, вчителів, тому що визначення факторів другого порядку та кроків їх реалізації відбувається за двома наскрізними потоками: зверху – вниз, та знизу вгору., на їх перехресті відбувається узгодження зовнішніх вимог у внутрішні мотиви;

Д) вчитель стає активним управлінцем власної педагогічної діяльності – визначає цілі та бажаний результат навчання і розвитку учнів; планує здійснення навчального процесу за термінами та кроками його реалізації, створює календарно тематичне планування навчального матеріалу з відбором змісту навчання; організовує спільну навчально-пізнавальну діяльність із учнями на уроці з відповідним доббором методів та форм навчання; стимулює навчально-пізнавальну діяльність учнів; здійснює контроль та оцінювання якості навчальних досягнень учнів і за результатами проводить самоконтроль та самооцінку власної педагогічної діяльності із поточною або наступною корекцією;

Є) при здійсненні управління та самоуправління педагогічної діяльності на кожному з етапів відбувається взаємоузгодження потреб вчителя і учнів та їх взаємодія.

Аналіз результатів впровадження моделі адаптивного управління на основі факторно-критеріального аналізу та освітнього моніторингу вказує на позитивну динаміку результатів навчального процесу за показниками рівня професійної майстерності (атестації вчителів, активної участі вчителів у професійних заходах, результатів методичної роботи у вигляді обґрунтованих і виданих публікацій педагогічних ідей); якості навчальних досягнень учнів (за коефіцієнтом засвоєння змісту освіти та діагностикою рівня загального

розвитку учнів).

Література

1. Беспалько В.П. Основы теории педагогических систем. – Воронеж: издательство Воронежского университета, 1977, - 304 с.
2. Дмитренко Г.А. Стратегічний менеджмент. Цільове управління на основі кваліметричного підходу: Навчальний посібник. К.: ІЗМН., 1996, - 140с.
3. Єльнікова Г.В. Новий погляд на управління загальною середньою освітою/ Імідж сучасного педагога №3-4 (14-15), 2001, с. 28 – 29
4. Єльнікова Г.В. Наукові основи розвитку управління загальною середньою освітою в регіоні. Монографія. – Київ.: ДАККО, 1999, - 303 с.
5. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції “Проблеми вибору та експертної оцінки педагогічних технологій/ ІМІДЖ сучасного педагога, № 3 –4 (14 - 15), 2001
6. Маслов В.І., Драгун В.П., Шаркунова В.В. Теоретичні основи педагогічного менеджменту. Мін освіти України, ін –т підв. кер. кадрів освіти – Київ, 1996 – 86 с.
7. Князева Е.Н., Курдюмов С.П. Синергетика: начала нелинейного мышления/ Общественные науки и современность, №2, 1993
8. Князева Е.Н., Курдюмов С.П. Синергетика как новое мировидение: диалог с И.Пригожним/ Вопросы философии №12, 1992, с. 3 - 20
9. Пригожин И. Философия нестабильности/ Вопросы философии 36, 1991
10. Подмазин С.И. Личностно - ориентированное образование: Социально-философское исследование. – Запорожье: Освіта, 2000. - 250 с.